

ТУРИЗМ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/76-18>
УДК 338.48.02; 796.5:658, 338.48.02; 796.5:658

Маркова С.В.

доктор історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри туризму, рекреації, крос-культурної комунікації
та фундаментальної підготовки,
Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8665-2688>

Парандій В.О.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри туризму, рекреації, крос-культурної комунікації
та фундаментальної підготовки,
Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3185-5119>

Коломієць О.М.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри туризму, рекреації,
крос-культурної комунікації та фундаментальної підготовки,
Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2195-5394>

Markova Svitlana

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Tourism, Recreation,
Cross-Cultural Communication and Fundamental Training,
Khmelnysky Institute
of Interregional Academy of Personnel Management

Parandii Valentyna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism, Recreation,
Cross-Cultural Communication and Fundamental Training,
Khmelnysky Institute
of Interregional Academy of Personnel Management

Kolomiets Olena

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Tourism, Recreation,
Cross-Cultural Communication and Fundamental Training,
Khmelnysky Institute
of Interregional Academy of Personnel Management

**АВТОРСЬКА ЕКСКУРСІЯ ЯК ПІДГРУНТЯ
ДЛЯ ПІДГОТОВКИ КВЕСТ-ЕКСКУРСІЙ
В ТУРИСТИЧНІЙ АНІМАЦІЇ:
ДОСВІД ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ІНСТИТУТУ МАУП**

AUTHOR'S EXCURSION AS A BASIS FOR PREPARING QUEST EXCURSIONS IN TOURIST ANIMATION: THE EXPERIENCE OF THE KHMELNYTSKY INSTITUTE OF IAPM

Розвиток внутрішнього туризму на тлі війни росії проти України, глобальних змін та обмежень набуває нового комплексно-прикладного значення, пропонуючи українцям можливість краще пізнати рідну землю, вивчити історію рідного краю, покращити свою життєстійкість. Поетапність узагальнення досвіду проведення авторських екскурсій, квест-екскурсій викладачами кафедри туризму, рекреації, крос-культурної комунікації та фундаментальної підготовки Хмельницького інституту МАУП з метою популяризації нових екскурсій та їх презентації в студентських туристичних агенціях інституту. Квест-екскурсії дозволяють заглибитися подорожуючих у важливі події, явища, процеси української історії, культури, права тощо. Також квестування мають ефект схожий до використання арт-терапії та есеє терапії та є сучасним трендом «економіки вражень». У статті на основі попереднього аналізу історичних, культурологічних підходів до висвітлення теми надання магдебургії, привілеїв на магдебурзьке (німецьке) право українським містам, містечкам і селам проаналізовано ключові елементи для створення авторської екскурсії, квест-екскурсії. Було виокремлено основні складові підготовки екскурсії, фрагментарно узагальнено матеріал в квест-завданні. Прикладний аспект дозволяє її використання при викладанні авторської програми навчальної дисципліни «Розробка авторських екскурсій, квест екскурсій», а також апробацію в студентських туристичних агенціях.

Ключові слова: туризм, екскурсія, квест екскурсія, магдебурзьке (німецьке) право, привілеї, Сатанів.

The development of domestic tourism against the background of Russia's war against Ukraine, global changes and restrictions acquires a new complex and applied meaning and offers Ukrainians the opportunity to get to know their native land better; study the history of their native land, and improve their sustainability. Gradual generalization of the experience of author tours, quest-tours by teachers of the department of tourism, recreation, cross-cultural communication and fundamental training of the Khmelnytskyi Institute of the Interregional Academy of Personnel Management with the aim of popularizing new tours and their presentation in student travel agencies of the institute. Quest-excursions allow travelers to immerse themselves in important events, phenomena, processes of Ukrainian history, culture, law, etc. Also, questing has an effect similar to the use of art therapy and essay therapy and is a modern trend of the "economy of impressions". In the article, based on a preliminary analysis of historical and cultural approaches to the coverage of the topic of granting Magdeburg, privileges on Magdeburg (German) law to Ukrainian cities, towns and villages, the key elements for creating an author's excursion, quest-excursion are analyzed. The main components of the excursion preparation were singled out, and the material in the quest task was fragmentarily summarized. The applied aspect allows its use in teaching the author's curriculum of the educational discipline "Development of author's excursions, quest excursions", as well as approbation in student travel agencies. Quest-excursions allow travelers to immerse themselves in important events, phenomena, processes of Ukrainian history, culture, law, etc. Also, questing has an effect similar to the use of art therapy and essay therapy and is a modern trend of the "economy of impressions". The applied goal of the article is to present the method of creating a quest-excursion based on an author's excursion, which contributes to the diversification of forms and methods of learning and practical activities. The purpose of excursions for tourists is recreation, communication, such as intellectual acquaintance with local history, regional historical and cultural locations, active competition. The purpose of the quest-excursions for students of higher education (specialty "Tourism") is to obtain modern sublimated theoretical and practical knowledge using the latest educational technologies, critical thinking, creative, author's approach.

Keywords: tourism, excursion, quest excursion, Magdeburg (German) law, privileges, Sataniv.

Постановка проблеми. Розвиток внутрішнього туризму на тлі війни росії проти України, глобальних змін та обмежень набуває нового комплексно-прикладного значення, пропонуючи українцям можливість краще пізнати рідну землю, вивчити історію рідного краю, покращити свою життєстійкість.

Квест-екскурсії дозволяють заглибитися подорожуючих у важливі події, явища, процеси української історії, культури, права тощо. Також квестування мають ефект схожий до використання арт-терапії та есеє терапії та є сучасним трендом «економіки вражень».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто нагадати, що ідентичність нації формується не лише через мову, традиції та культуру, але й через усвідомлення власної

історії. Сатанів автори обрали не випадково. Для Хмельницької області це містечко, що має давню історію, культуру, мінеральні води та потенційні можливості для подальшого розвитку внутрішнього туризму, зокрема зеленого, оздоровчого, анімаційного, рекреаційного тощо. Дослідники аналізують селище Сатанів (Хмельницький район, Хмельницька область) як давнє містечко, що відіграє важливу економікоутворюючу роль, зберігає численні історичні та культурні пам'ятки, які є частиною української історичної пам'яті. Сатанів був і залишається містечком з характерними рисами старого Поділля з притаманними лише йому унікальними окраїнами [1].

Досліджуючи, реконструюючи історію, культуру, звичаї, побут, кухню таких місць,

ми краще пізнаємо себе, стверджуємо власну національну свідомість. Історична реконструкція в сучасному значенні цього поняття – феномен, який видається цікавим в дослідницькому плані. Вчені В. Борисова, Т. Гринюк під історичними реконструкціями розуміють рух, що переслідує наукові цілі і використовує метод рольової гри і наукового експерименту для вирішення проблем і більш глибокого вивчення досліджуваного питання [2]. Автори статті під історичними реконструкціями розуміють відтворення форми та змісту історичного явища, феномену, події тощо, зокрема через таку анімаційну активність як квест-екскурсія. Відтворення форми загалом дозволяє представити явище, подію, феномен як історичне свято, фестиваль, квест. В нашому випадку ми спробували синтезувати авторську екскурсію і квест-екскурсію. Квест переважно ми розглядаємо у контексті технологій, квест екскурсії – переважно в контексті методів [3].

У 2024 році С. Маркова, В. Дияк, В. Парандій підготували навчальний посібник «Анімаційні студії в рекреаційному туризмі Сатанова» [4], де після попередніх практичних апробацій на низці туристичних локацій Сатанова та околиць спробували зробити інтелектуальні екскурсії, квест-екскурсії, зокрема, були апробовані серед здобувачів вищої освіти Хмельницького інституту МАУП (спеціальність «Туризм».)

Створення нової екскурсії (нового туристичного продукту), вимагає від екскурсовода не лише знання принципів організації та методики (теоретиками екскурсоводства нині виокремлюється до 15 підготовчих етапів), але й комплексних, сублімованих знань в сфері історії, культури, географії, краєзнавства, мовознавства тощо.

Українське суспільство виснажене війною потребує відпочинку. Нині сфера туризму, через об'єктивні чинники частково знаходиться «в стадії завмирання». Саме внутрішній туризм (історико-краєзнавчий, зелений, медичний та ін.) може допомогти українцям відновитися.

Мета статті: узагальнення досвіду проведення авторських екскурсій, квест-екскурсій викладачами кафедри туризму, рекреації, крос-культурної комунікації та фундаментальної підготовки Хмельницького інституту МАУП з метою популяризації нових екскурсій та їх презентації в студентських туристичних агенціях інституту; презентувати окремі етапи створення авторської екскурсії, квест-екскурсії, що сприяють урізноманітненню форм та методів навчання й практичної

діяльності, а також можуть бути використані як окремі туристичні продукти.

У 2024 році було проведено опитування (ГО «Асоціація вчителів суспільних і гуманітарних дисциплін Хмельниччини» серед 28 туристів, котрі відвідували Сатанів влітку того ж року, дослідження підтвердило бажання наших громадян подорожувати, проте вони зазначали, що їх більше цікавить «активний відпочинок»; «спілкування з розумним екскурсоводом»; «спілкування та розваги». Саме акцентування туристів-респондентів на «спілкуванні та розвагах», сприяло виокремленню дефініції «квест-екскурсія», для подальшої практичної роботи, узагальнень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка історичної довідки – важливий елемент авторської екскурсії, квест-екскурсії. Після визначення мети і завдань, вибору теми і літератури починається копітка робота.

Фрагмент авторської екскурсії «Магдебурзькими шляхами Сатанова», розробленої для здобувачів вищої освіти, спеціальностей «Туризм», «Право».

Протягом XIV–XVI ст. прикордонне поселення сільського типу, з 1444 р. – місто (містечко) Сатанів був під владою Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Османської імперії, Польщі. У 1434–1793 рр. Сатанів входив до складу Подільського воєводства, належить до міст сучасної Хмельниччини, яким серед перших, надали привілеї на магдебургію. У XV–XVII ст. магдебурзьке право значно поширилось на Поділлі. За підрахунками дослідників, магдебурією користувалося понад 50 подільських міст і містечок. Особливістю подільських тогочасних міст слід вважати малочисельність їх населення, своєрідне поєднання міського і сільського укладів життя [5, с. 93–97]. Магдебурзьке право гарантувало у певній мірі самостійність міст, але разом з тим визначало значну долю міських доходів і повинностей на користь фортець та їхнього озброєння [6, с. 64].

У відомих на сьогодні джерелах перша писемна згадка про Сатанів датована 9 березням 1404 р., коли Польський король і верховний князь литовський Владислав II Ягайло (династія Ягеллонів) надав подільський Сатанів краківському шляхтичу Пйотрові Шафранцю [7, с. 743]. У 1436 р. польський король Владислав Варненчик знову підтвердив надання свого попередника і залишив Сатанів в руках Одровонжів та надав Сатанову та низці інших, належних шляхтичеві, подільських сіл магдебурзьке право (символ феодального міського самоврядування).

Варто зауважити, що сфера дії магдебурзького права іноді виходила за межі феодалних міст, і магдебурзьке право мало загальнообов'язковий характер, зокрема, і для сільської місцевості; грамоти надання писали на пергаменті, вони скріплювалися власноручним підписом монарха та вислими печатками).

Привілей 1436 р. був першим відомим на сьогодні документом, що надавав магдебурзьке право Сатанову та іншим поселенням. Уклад 1436 р. передбачав для Сатанова звільнення всіх селян з-під юрисдикції царських воєвод, управителів замків, старост та ін. та передання їх під управління сільських солтисів. Останні, зокрема повинні були відповідати перед королем чи його генеральним суддею.

Підтверджувальний привілей для Сатанова, як для міста на «німецьке право», було надано в 1444 р. [9]. Так, у 1444 р. Владислав III привілеєм, виданим у Варадині, у понеділок, у день святого Бартоломія (24 серпня), дозволив Одровонжам заложити місто й надав Сатанову «право німецьке», яке мав Зіньків та інші міста [10]. Поширення Магдебурзького права на територію Сатанова свідчить про спільні цінності та ментальні характеристики українського та європейських народів.

Варто зазначити, що при підготовці авторської екскурсії потрібно добре розумітися на денотаціях та конотаціях. Правова терміносистема пам'яток магдебурзького права збігається з її понятійною системою, яка відображає ментальні характеристики двох народів. Використовуючи метод семантичної реконструкції групуємо терміни на категорії: 1) терміни правової системи магдебурзького права; 2) загальноживані терміни, що містять лексичні одиниці із загальним значенням.

До першої групи належить спеціальна лексика, яка позначає поняття та явища, пов'язані з децентралізацією та набуттям міст автономії. Ключовою одиницею цієї групи є термін «децентралізація» (нім. *Dezentralisierung*), що означає процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління [11]. Не менш важливими стали терміни, що позначають види права: нім. *Stadtrecht* (укр. міське право), нім. *Magdeburger Recht* (укр. Магдебурзьке право), нім. *Kulmer Recht* (укр. середньовічний закон німецького лицарського ордену області Пруссії), нім. *Kaufmannsrecht* (укр. право купців, торговців), нім. *Ehegüterund Erbrecht* (укр. подружнє майно та право на спадщину), *Strafrecht* (укр. кримінальне право), *Landrecht* (укр. земельне право) [12].

За допомогою методу реконструкції прамовного етимона встановлюємо оригінальне значення ономаціологічного ядра вищезазначених терміносполучень. Таким ядром є терміноелемент *Recht*, що сходиться до іє. * *h₃ reg-* та означає «пряmostоячий, випрямити» та в оригінальному значенні асоціювався зі значенням «моральний, умовно-ритуальний порядок». Етимологічний фон німецького слова такий самий, як і в багатьох європейських мовах (гол. «recht», фр. «droit», ісп. «derecho», іт. «diritto», англ. «right»).

Реконструкція українського терміна «право» сходиться своїм корінням до др. *Δικαιοσύνη* та було синонімом лексем правда, правость (схожі лексеми знаходимо в інших слов'янських мовах: болг. право, сербохорв. пра̀во, словен. pràvo, чеш., слвц. právo, польск. Prawo).

На особливу увагу заслуговує термін нім. *Magistrat*, що в перекладі на українську мову означає «муніципальні органи влади», проте аналізований термін зберіг своє оригінальне звучання саме у місті Проскуріві («магістрат») та означав орган місцевого самоврядування, що користувався значною автономією, починаючи з 1566 року [13].

Другу групу становить лексика, що містить терміновані одиниці із загальним значенням: нім. *Buchführung* (укр. бухгалтерський облік), нім. *Gesellschafterkapital* (укр. капітал акціонерів), нім. *der Ehemann* (укр. опікун), нім. *Die Verjährung* (укр. статут обмежень), нім. *Urteilsfindung* (укр. вердикт), нім. *Lebenszeit* (укр. пожиттєво), нім. *Gastrech* (укр. гостинність), нім. *Rechtsfindung* (укр. відправлення правосуддя).

Поширення магдебурзького права засвідчує спільність ментальних рис характерних європейським народам.

Для розробки авторської квест-екскурсії необхідно вміти чітко формулювати дидактичне завдання для подальшого послідовного виконання заздалегідь підготовлених організаторами завдань командами або окремими учасниками (туристами). Організатору квест-екскурсії важливо зрозуміти, що це спільна практична діяльність, спільний міні-проект, що дозволяє екскурсоводу налагодити діалогічне спілкування, має пролонговані репутаційні аспекти.

Прикладне завдання. Зупинка I.

Екскурсовод озвучує коротку історичну довідку. *Історична довідка від екскурсовода.* Привілей 1436 р. був першим відомим на сьогодні документом, що надавав магдебурзьке право Сатанову та іншим поселенням. Уклад 1436 р. передбачав для Сатанова звільнення

всіх селян з-під юрисдикції царських воєвод, управителів замків, старост та ін. та передавання їх під управління сільських солтисів. В 1641 р. на клопотання мешканців Сатанова підтвердити надання магдебурзького права місту за згоди польського короля було відновлено «право магдебурзьке». У згаданому привілеї на магдебурзьке право на міщан перекладався обов'язок щодо утримання своїм коштом міських фортифікацій. Діяльність в'їта, уряду, життя містечка (і Сатанівської волості) контролювала замкова зверхність (суперінтенденція) в особі губернатора (економа), призначеного власником цього маєтку. Резиденцією губернатора був замок. Катажина Сенявська дозволила місцевим жителям судитися магдебурзьким правом за звичаєм інших міст у державі, з вільною апеляцією до замку сатанівського, а потім до неї або її нащадків.

Зупинка I.

1. Визначте суму чисел, позначених цифрами року першої офіційної магдебургії Сатанову.

2. Зробіть відповідну кількість кроків на північ і знайдіть наступне завдання. (Правильна кількість кроків 13; якщо правильно

визначено кількість кроків і напрям на північ туристи знаходять наступне завдання).

Примітка. У картках капітанів команд фіксується відмітка про розв'язання завдань. Кожна з команд далі бере конверт, номер якого збігається з числом-відповіддю. Далі туристи, велотуристи мають дати правильні відповіді та знайти описані місця, події тощо.

Висновки. Мета підготовки та проведення авторських екскурсій, квест-екскурсій для туристів – відпочинок, спілкування, як-от інтелектуальне знайомство з локальною історією, краєзнавчими історико-культурними локаціями, активна змагальність; для здобувачів вищої освіти – отримання сучасних сублімованих теоретичних і практичних знань із використанням новітніх освітніх технологій, критичного мислення, міждисциплінарних і субдисциплінарних підходів. Відтворення змісту через семантичну реконструкцію дозволяє розглянути прамовний етимон, який передував поширенню певного мовного явища та з'ясувати його значення як таке. Авторські екскурсії, квест-екскурсії дозволяють уніфікувати отримані знання, створити власний туристичний (інтерактивний) продукт.

Список використаних джерел:

1. Програма I Міжнародної науково-практичної конференції «Сатанів: вагоме минуле, динамічне сьогодення, впевнене майбутнє». URL: <https://satanivska-gromada.gov.ua/news/11-40-39-05-05-2017/>
2. Борисова О.В., Гринюк Т.А. Історична реконструкція: значення для розвитку регіонального туризму. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4860&i=8>
3. Маркова С.В., Смірнов Т.В. Сатанів: історико-культурологічні нариси. Хмельницький, 2017. 138 с.
4. Маркова С., Дияк В., Парандій В. Анімаційні студії в рекреаційному туризмі Сатанова : навч. посіб. до практ. занять. Хмельницький : Вид-во ПП «Монускрипт», 2024. 132 с.
5. Баженов Л.В. Європейське Магдебурзьке право XIV-XVII ст. на Поділлі – традиція сучасного міського самоврядування. Матеріали наук.-практ. гонф. «Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку». Бар: БРТ, 2016. С. 93–97.
6. Крамар С. Місто Кам'янець на Поділлі у XIV-XVIII століттях: магдебурзьке право, судочинство та самоврядування. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2010. 336 с.
7. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. X, pod. red. B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. Warszawa, 1887. URL: http://dir.icm.edu.pl/Słownik_geograficzny/Tom_X/33; Kodeks dyplomatyczny Małopolski. T. IV. 1386–1450. Krakowie, 1905. S. 89–90; Приходы и церкви Подольской епархии под редакцией священника Евфимия Сецинского. Біла Церква, 2009. С. 743.
8. АЮЗР. Ч. 8. Т. II. С. 331–332; Грушевський М. Барське староство...
9. ДАХМО, ф. Р. 3333, оп. 1, спр. 5, арк. 3.
10. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. X, pod. red. B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. Warszawa, 1887. S. 337. URL: http://dir.icm.edu.pl/Słownik_geograficzny/Tom_X/33
11. Duve T. Magdeburger Recht als verbindendes europäisches Kulturphänomen / Duve Thomas URL: http://repo.sawleipzig.de/pubman/item/escidoc:36328/component/escidoc:36325/denkstroemeheft14_215-221_lueck.pdf
12. Saxonische Weichbild. Sachenspiegel URL: <http://magdeburg-law.com/de/magdeburger-recht/magdeburger-recht/ausbreitung/>
13. Онлайн бібліотека. Правий – етимологія. URL: <https://goroh.pp.ua>

References:

1. Prohrama I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Sataniv: vahome mynule, dynamichne sohodennia, vpevnene maibutnie" [Program of the I st International Scientific and Practical Conference "Sataniv: Significant Past, Dynamic Present, Confident Future"]. Available at: <https://satanivska-gromada.gov.ua/news/11-40-39-05-05-2017/> (in Ukrainian)
2. Borysova O. V., Hryniuk T. A. *Istorychna rekonstruktsiia: znachennia dlia rozvytku rehionalnoho turyzmu* [Historical reconstruction: significance for the development of regional tourism]. Available at: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4860&i=8> (in Ukrainian)
3. Markova S. V., Smirnov T. V. (2017) *Sataniv: istoryko-kulturolohichni narysy* [Sataniv: historical and cultural essays]. Khmelnytskyi, 138 s. (in Ukrainian)
4. Markova S., Dyiak V., Parandii V. (2024) *Animatsiini studii v rekreatsionomu turyzmi Satanova : navch. posib. do prakt. Zaniat* [Animation studios in recreational tourism of Satanov]. Khmelnytskyi : Vyd-vo PP "Monuskrypt", 132 s. (in Ukrainian)
5. Bazhenov L. V. (2016) *Yevropeiske Mahdeburzke pravo XIV-XVII st. na Podilli – tradytsiia suchasnoho miskoho samovriaduvannia* [European Magdeburg law of the XIV-XVII centuries in Podillia – the tradition of modern city self-government]. *Materialy nauk.-prakt. ronf. "Barska zemlia Podillia: yevropeiska spadshchyna ta perspektyvy staloho rozvytku"*. Bar: BRT. S. 93–97. (in Ukrainian)
6. Kramar S. (2010) *Misto Kamnets na Podilli u KhIV-XVIII stolittiakh: mahdeburzke pravo, sudochynstvo ta samovriaduvannia hroma* [The city of Kamyanets on Podillya in the 14th-18th centuries: Magdeburg law, judiciary and self-government] Kamnets-Podilskyi: PP "Medobory-2006", 336 s. (in Ukrainian)
7. Słownik geograficzny *Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. (2009) t. Kh, pod. red. B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. Warszawa, 1887. URL: http://dir.icm.edu.pl/Slownik_geograficzny/Tom_X/33; Kodeks dyplomatyczny Malopolski. T. IV. 1386–1450. Krakowie, 1905. S. 89–90; Prykходу y tserkvy Podolskoi eparkhyy pod redaktsyei sviashchennyka Evfymyia Setsynskoho. Bila Tserkva. S. 743.
8. ALuZR. Ch. 8. T. II. S. 331–332; Hrushevskiy M. *Barske starostvo* [Lords' eldership] (in Ukrainian)
9. DAKhmO, f. R. 3333, op. 1, spr. 5, ark. 3.
10. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. Kh, pod. red. B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. Warszawa, 1887. S. 337. Available at: http://dir.icm.edu.pl/Slownik_geograficzny/Tom_X/33
11. Duve T. *Magdeburger Recht als verbindendes europäisches Kulturphänomen*/ Duve Thomas. Available at: http://repo.sawleipzig.de/pubman/item/escidoc:36328/component/escidoc:36325/denkstroemeheft14_215-221_lueck.pdf
12. *Saxonische Weichbild*. Sachenspiegel. Available at: <http://magdeburg-law.com/de/magdeburger-recht/magdeburger-recht/ausbreitung/>
13. Onlain biblioteka. *Pravyi – etymolohiia* [Right – etymology]. Available at: <https://goroh.pp.ua> (in Ukrainian)